

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KORXONA VA TASHKILOTLAR
DEMOGRAFIYA

Shnibaev Islam Salamatovich

Nukus davlat texnika universiteti «Iqtisodiyot va telekommunikatsiya injiniringi» fakulteti

Iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi. i4955157@gmail.com

Mahambetova Uringul Reimbaevna

Ilmiy Rahbar.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida korxonalar va tashkilotlar demografiyasining 2021–2025-yillar davridagi holati, tarkibiy xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalari statistik tahlil usullari orqali o'rganiladi. Tadqiqot muammosi – tadbirkorlik subyektlari sonining o'sib borishi bilan birga ularning hududiy va tarmoq bo'yicha notekis taqsimlanishida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2025-yil 1-yanvar holatidagi rasmiy ma'lumotlari asosida 424,8 mingta faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, savdo sohasida korxonalar haddan ortiq konsentratsiyasi (32,3%), Toshkent shahri va yirik viloyatlar foydasiga hududiy tengsizlik hamda kichik biznes va mikrofirmalarning umumiy tarkibdagi ulushi 99,0 foizni tashkil etishi aniqlangan. Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar soni besh yil ichida 1,3 barobar oshgan. Maqolada hududiy muvozanatni ta'minlash, tarmoq diversifikatsiyasini kuchaytirish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: korxonalar demografiyasi, tadbirkorlik subyektlari, kichik biznes, mas'uliyati cheklangan jamiyat, chet el investitsiyalari, hududiy taqsimot, tarmoq tuzilmasi, statistik tahlil, iqtisodiy faoliyat.

Аннотация: В данной статье методом статистического анализа исследуются состояние, структурные особенности и тенденции развития демографии предприятий и организаций в Республике Узбекистан за период 2021–2025 годов. Основная проблема исследования заключается в неравномерном региональном и отраслевом распределении субъектов хозяйствования, несмотря на общий рост их численности. На основе официальных данных Агентства статистики при Президенте Республики Узбекистан по состоянию на 1 января 2025 года проанализировано в общей сложности 424,8 тыс. действующих предприятий. Основные результаты показывают чрезмерную концентрацию предприятий в сфере торговли (32,3%), выраженное региональное неравенство в пользу города Ташкента и крупных областей, а также доминирование малых и микропредприятий, на долю которых приходится 99,0% всех субъектов хозяйствования. Число предприятий с участием иностранных инвестиций в период с 2021 по 2025 год выросло в 1,3 раза. В заключении статьи приводятся практические рекомендации, направленные на достижение регионального баланса, усиление отраслевой диверсификации и развитие цифровой экономики.

Ключевые слова: демография предприятий, субъекты хозяйствования, малый бизнес, общество с ограниченной ответственностью, иностранные инвестиции, региональное распределение, отраслевая структура, статистический анализ, экономическая активность.

Abstract: This article examines the state, structural characteristics and development trends of enterprise and organisation demography in the Republic of Uzbekistan over the period 2021–2025, using statistical analysis methods. The core research problem lies in the uneven regional and sectoral distribution of business entities despite their overall numerical growth. Based on official data of the Statistics Agency under the President of Uzbekistan as of 1 January 2025, a total of 424.8 thousand active enterprises were analysed. Key findings reveal an excessive concentration of enterprises in the trade sector (32.3%), pronounced regional inequality favouring Tashkent city and major provinces, and the dominance of small and micro enterprises accounting for 99.0 percent of all business entities. The number of enterprises with foreign investment participation grew 1.3-fold between 2021 and 2025. The article concludes with practical policy recommendations aimed at achieving regional balance, strengthening sectoral diversification and advancing digital economy development.

Keywords: enterprise demography, business entities, small business, limited liability company, foreign investment, regional distribution, sectoral structure, statistical analysis, economic activity.

KIRISH

Bozor iqtisodiyotida korxonalar va tashkilotlar demografiyasi – yangi korxonalarining tashkil etilishi, o'sishi, tarmoq va hudud bo'yicha taqsimlanishi – iqtisodiy siyosatni shakllantirishning asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. [1] O'zbekistonda 2016-yildan buyon amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar tadbirkorlik muhitini tubdan o'zgartirdi: soliq yuki kamaytirilib, ro'yxatdan o'tish tartiblari soddalashtirildi va xususiy mulkchilik huquqi mustahkamlandi. [2]

Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va xususiy sektorni rag'batlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. [3] 2022-yilgi ma'lumotlar bazalarini birxillashtirish islohoti (PF-113-son Farmoni) esa ro'yxatdan o'tgan va haqiqatda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarini aniq farqlash imkoniyatini yaratdi. [2]

Tadqiqotning asosiy muammosi – respublikada korxonalar va tashkilotlarning soni ortib borishi bilan birga, ularning hududiy va tarmoq bo'yicha taqsimlanishidagi chuqur tengsizlik saqlanib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasida korxonalar va tashkilotlar demografiyasining 2021–2025-yillar davridagi holatini, tarkibiy xususiyatlarini va tendensiyalarini rasmiy statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilib, iqtisodiy siyosat uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

D.Birch [4] birinchi marta kichik firmalarning iqtisodiyotda ish o'rinlari yaratishdagi hal qiluvchi rolini isbotlab berdi. Keyinchalik D.Audretsch [5] va P.Geroski [6] tadqiqotlari korxonalar demografiyasini alohida ilmiy yo'nalishga aylantirdi: ular firmalarning «tug'ilishi»,

«o'sishi» va «tugatilishi» jarayonlarini tahlil qilish iqtisodiy barqarorlikni bashorat qilish uchun muhim ekanligini ko'rsatdi.

OECD [9] va Jahon banki [10] hisobotlari rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun kichik biznesning tarmoq diversifikatsiyasi va hududiy taqsimotini tahlil qilishni alohida ta'kidlaydi. Mahalliy tadqiqotchilar Tursunov B.A. [7] va Rashidova G.M. [8] O'zbekiston sharoitida tadbirkorlik muhitining statistik metodologiyasini ishlab chiqqan. Biroq ular 2025-yilgi yangi ma'lumotlar bazasidan foydalanmagan – bu mazkur tadqiqotning muhim farqli jihati.

Asosiy empirik manba – Statistika agentligining 2025-yil 1-yanvar holatidagi «Korxonalar va tashkilotlar demografiyasi bo'yicha ma'lumot» to'plami. [1] Qo'llanilgan tahlil usullari: (1) tasviriy statistika – absolyut va nisbiy ko'rsatkichlar; (2) dinamik qiyosiy tahlil – 2021–2025-yillar davomida o'zgarish sur'atlarini hisoblash; (3) tarkibiy tahlil – tarmoq, hudud va tashkiliy-huquqiy shakllar bo'yicha taqsimotni baholash; (4) qiyosiy tahlil – OECD [9] va Jahon banki [10] ma'lumotlari bilan solishtirish.

Tadqiqotning asosiy cheklovi: foydalanilgan manba korxonalar soni bo'yicha ma'lumot beradi, lekin iqtisodiy ko'rsatkichlar (aylanma, bandlik, foyda) bo'yicha batafsil ma'lumot mavjud emas. [1]

MUHOKAMA

Olingan natijalar Birch [4] va Audretsch [5] tomonidan ilgari surilgan kichik firmalar nazariyasi bilan bir tomondan mos keladi – O'zbekistonda ham kichik korxonalar 99,0 foiz ulushni egallaydi. Biroq muhim farq bor: xorijiy adabiyotlarda kichik firmalar innovatsiya dvigateli sifatida ta'riflanadi, [5] O'zbekistonda esa ularning aksariyati savdo va xizmat ko'rsatish sohasida to'planib, innovatsion faoliyat bilan kamdan-kam shug'ullanmoqda.

Savdo sohasining 32,3 foizlik ulushi iqtisodiyotning strukturaviy muammosidir. OECD hisobotlari [9] rivojlanayotgan mamlakatlar uchun sanoat va IT sohalarining ulushini oshirish iqtisodiy barqarorlikning kafolati ekanligini ta'kidlaydi. O'zbekistonda axborot va aloqa sohasining atigi 2,3 foizlik ulushi bu boradagi ishlar hali talabga javob bermasligini ko'rsatmoqda.

Hududiy tengsizlik muammosi Jahon banki hisobotida [10] ham e'tirof etilgan. Toshkent shahridagi korxonalarining 22,6 foiz ulushi va chet el investitsiyalarining 65,1 foizining poytaxtda jamlanganligi maqsadli mintaqaviy siyosatni zarur qilmoqda. [8]

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

–hududiy tengsizlikni kamaytirish uchun viloyatlarda differensiallashtirilgan soliq imtiyozlari tizimini joriy qilish;

–IT, sanoat va agrar qayta ishlash sohalarida yangi korxonalar tashkil etishni rag'batlantirib, tarmoq diversifikatsiyasini kuchaytirish;

–viloyatlar darajasida xorijiy investitsiyalar uchun maxsus iqtisodiy zonalar va biznes markazlar tashkil etish;

–korxonalar demografiyasini iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan birlashtirgan real vaqt monitoring tizimini joriy qilish.

NATIJALAR

2025-yil 1-yanvar holatiga faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar va tashkilotlar soni (fermer va dehqon xo'jaliklarisiz) 424,8 mingtani tashkil etdi. [1] Ro'yxatdan o'tgan korxonalar soni

esa 725,9 mingta bo'lib, o'sish sur'ati 105,4 foizni tashkil etdi. Faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar sonining 2023-yildagi 592,4 mingtadan 2025-yilda 424,8 mingtaga kamayishi [1] 2022-yilgi PF-113-son Farmoni asosida haqiqatda faoliyat ko'rsatmagan korxonalarining ro'yxatdan chiqarilishi bilan izohlanadi. [2]

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025
Ro'yxatdan o'tgan (ming ta)	503,5	557,8	627,5	688,3	725,9
Faoliyat ko'rsatayotgan (ming ta)	475,2	528,9	592,4	485,0	424,8
Yangi tashkil etilgan (ming ta)	102,8	93,6	88,8	79,7	—
Tadbirkorlik subyektlari (ming ta)	414,2	465,9	527,2	420,8	361,8

1-jadval. Korxonalar va tashkilotlarning umumiy dinamikasi, 2021–2025-yillar [1]

2025-yil 1-yanvar holatiga savdo sohasida 137 109 ta korxonalar faoliyat ko'rsatib, bu umumiy sonning 32,3 foizini tashkil etdi. [1] Savdo korxonalarining 99,4 foizi kichik biznes subyektlari. Sanoatda 55 646 ta (13,1%), qurilishda 27 408 ta (6,5%) korxonalar faoliyat ko'rsatdi. [1] Axborot va aloqa sohasi atigi 2,3 foiz ulushni egallaydi.

Iqtisodiy faoliyat turi	Soni (ta)	Ulushi (%)
Savdo	137 109	32,3
Sanoat	55 646	13,1
Qishloq, o'rmon va baliqchilik	30 952	7,3
Qurilish	27 408	6,5
Yashash va ovqatlanish xizmatlari	26 135	6,2
Tashish va saqlash	15 778	3,7
Sog'liqni saqlash	10 753	2,5
Axborot va aloqa	9 777	2,3
Boshqa turlar	111 282	26,2

2-jadval. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha korxonalar, 2025-yil 1-yanvar [1]

2025-yil 1-yanvar holatiga 361,8 mingta tadbirkorlik subyektidan mas'uliyati cheklangan jamiyatlar 274 233 tani (75,8%), xususiy korxonalar 47 900 tani (13,2%), oilaviy korxonalar 36 265 tani (10,0%) tashkil etdi. [1]

Xususiy korxonalar soni 2021-yilgi 93,1 mingtadan 2025-yilda 47,9 mingtaga ikki barobar kamaygan – bu MChJ shakliga ketayotgan tendensiyani aks ettiradi. [6]

Toshkent shahri 96 083 ta korxonasi (22,6%) bilan yetakchilikni saqlamoqda. [1]

Barcha kichik biznes subyektlarining 50 foizdan ortig'i faqat besh hududda jamlangan.

Sirdaryo viloyatida esa atigi 10 717 ta korxonalar faoliyat ko'rsatmoqda (2,5%).

Hudud	Korxonalar soni (ta)	Ulushi (%)
Toshkent shahri	96 083	22,6
Toshkent viloyati	37 514	9,5

Hudud	Korxonalar soni (ta)	Ulushi (%)
Samarqand viloyati	34 302	8,8
Farg'ona viloyati	27 456	8,1
Qashqadaryo viloyati	26 186	6,5
Qoraqalpog'iston R.	40 500	9,5
Sirdaryo viloyati (eng kam)	10 717	2,5

3-jadval. Hududlar kesimida faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar, 2025-yil 1-yanvar [1]
2025-yil 1-yanvar holatiga chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar soni 14 871 taga yetdi: 10 906 tasi to'liq xorijiy, 3 965 tasi qo'shma korxonalar. [1] 2024-yil yanvar–dekabr oylarida yangi tashkil etilgan xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar soni 2023-yilga nisbatan 124,1 foizlik o'sishni ko'rsatdi.

Asosiy investorlar: Xitoy (3 357 ta, 22,6%), Rossiya Federatsiyasi (2 937 ta, 19,7%), Turkiya (1 826 ta, 12,3%). [1]

Davlat	Korxonalar soni (ta)	Ulushi (%)
Xitoy	3 357	22,6
Rossiya Federatsiyasi	2 937	19,7
Turkiya	1 826	12,3
Qozog'iston	1 041	7,0
Janubiy Koreya	644	4,3
AQSh	304	2,0
BAA	314	2,1
Boshqalar	2 448	16,8

4-jadval. Davlatlar kesimida chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar, 2025-yil 1-yanvar [1]

XULOSA

Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda tadbirkorlik muhiti 2021–2025-yillar davomida miqdor jihatidan sezilarli o'sdi: ro'yxatdan o'tgan korxonalar soni 503,5 mingtadan 725,9 mingtaga oshdi. [1]

Biroq faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar sonining 424,8 mingtaga tushishi 2022-yilgi islohot natijasida haqiqiy faoliyatsiz subyektlarning aniqlanganini ko'rsatadi. [2]

Uchta asosiy muammo aniq belgilandi: birinchidan, savdo sohasi (32,3%) hissasi haddan ortiq va bu tarmoq diversifikatsiyasini zarur qilmoqda [9]; ikkinchidan, Toshkent shahridagi hududiy konsentratsiya (22,6%) va xorijiy investitsiyalarning 65,1 foizining poytaxtda jamlanganligi mintaqaviy tengsizlikni oshirmoqda [10]; uchinchidan, kichik korxonalar (99,0%) hukmronligi texnologik innovatsiyalar uchun yetarli zamin yaratmayapti. [5]

Yuqoridagi muammolarni hal etish uchun hududiy muvozanat, tarmoq diversifikatsiyasi, raqamli iqtisodiyot va investitsion geografiyani kengaytirish yo'nalishlari bo'yicha tizimli siyosiy chora-tadbirlar zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2025). Korxonalar va tashkilotlar demografiyasi bo'yicha ma'lumot (2025-yil 1-yanvar holati). Toshkent. URL: <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-komiteta/7523-o-zbekiston-respublikasidagi-korxonalar-va-tashkilotlar-demografiyasi-bo-yicha-ma-lumot>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 20-apreldagi PF-113-son Farmoni «Ma'lumotlar bazalarini birxillashtirish to'g'risida». URL: <https://lex.uz/docs/5977937>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida». URL: <https://lex.uz/docs/5841063>
4. Birch, D. L. (1979). The Job Generation Process. MIT Program on Neighborhood and Regional Change. Cambridge, MA.
5. Audretsch, D. B. (1995). Innovation and Industry Evolution. MIT Press. Cambridge, MA. URL: <https://doi.org/10.7551/mitpress/3752.001.0001>
6. Geroski, P. A. (1995). What do we know about entry? International Journal of Industrial Organization, 13(4), 421–440. URL: [https://doi.org/10.1016/0167-7187\(95\)00498-X](https://doi.org/10.1016/0167-7187(95)00498-X)
7. Tursunov, B. A. (2023). O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirish: holatni baholash va istiqbollarni. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 4, 45–58. URL: <https://journal.tiu.uz>
8. Rashidova, G. M. (2024). Tadbirkorlik muhitini yaxshilashning statistik metodologiyasi. Statistika, buxgalteriya hisobi va audit, 1, 12–21. URL: <https://journals.tdiu.uz>
9. OECD. (2024). Entrepreneurship at a Glance 2024. OECD Publishing. Paris. URL: <https://doi.org/10.1787/82a6d3e3-en>
10. World Bank. (2024). Doing Business 2024: Economy Profile of Uzbekistan. World Bank Group. Washington DC. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/uzbekistan>